

SAATEKS

Järjepidevaim etnoloogiaväljaanne Eestis – Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat on jõudnud 50. köiteni. Aastaraamatu sünniaastaks on 1925 ning selle ilmumahakkamise taga seisis ERMi tollane direktor, muuseumi ja eesti etnoloogia(etnograafia)teaduse arengusse hindamatu panuse andnud Ilmari Manninen. Millist ülesannet ja eesmärki nägi dr Manninen uuel väljaandel, võime lugeda tema kirjutatud eessõnast: „Et arusaamist ja teadmisi meie rahvateaduslikust, ajaloolisest ja eelajaloolisest endisvarast rahva hulka viia, on käesolev Aastaraamat ilmuma hakanud. Selle lehekülgedel avaldatud uurimised ja uurimused püüavad olla niihästi laiimatele ringkondadele loetavad kui ka teadusele tarvuskõlvulised.“ Veel kinnitas ta, et „Aastaraamatu sihiks on anda uusi teateid hõimrahvaste elustolust, nende ainelisest ja vaimlisest kultuurist“ (lk 5). Vaieldamatult võib neist ridadest välja lugeda soovi anda eneseväljendusvõimalus tollal alles esimesi samme seadvale eesti etnograafiateadusele. Seda rolli on ERMi aastaraamat kõigi raskuste kiuste rohkem või vähem edukalt täitnud läbi kaheksa aastakümne. Paljuski tänu aastaraamatule on kestnud erialane uurimistöö ERMis, säilinud ERMi kui keskse etnoloogiainstituutsiooni positsioon.

Aastaraamatul on olnud paremaid ja halvemaid aegu. Uus väljaanne käivitus edukalt, 1940. aastaks jõuti välja anda 14 köidet. Pöördelised ajad (okupatsioon, sõda) katkestasid aastaraamatu ilmumise ning järgmine, 15. köide valmis alles 1947. Raamatu saatesõnas seatakse järgmised sihid: „Käesolev „Aastaraamat“ on Eesti Rahva Muuseumi esimene ulatuslikum samm oma töö ja taotluste esitamisel laiemale avalikkusele ja oma kaastöölisele-korrespondentidele. Muuseas aitab „Aastaraamat“ luua muuseumile nii tarvilikke sidemeid nõukogude vennasvabariikide etnograafidega...“ (lk 6). Paraku jätkusid ERMile rasked ajad (töötajate represseerimine, nn profiili täpsustamine) ning soiku jäi ka aastaraamatu väljaandmine. Alles tosin aastat hiljem, koos ERMi 50. aastapäeva tähistamise-

ga ning uue tõusuaajaga muuseumi töös ja arengus ilmus järgmine aastaraamat. See 1959. aastal trükivalgust näinud köide kandis tiitlit „Etnograafiamuuseumi aastaraamat”, kuid järjekorranumbrit 16, saatesõnas kinnitas toimetus: „ENSV TA Etnograafia Muuseumi aastaraamatud on omaaegsete Eesti Rahva Muuseumi aastaraamatute loomulikuks jätkuks” (lk 9). Alates 1959. aastast on ERMi aastaraamatu väljaandmine muutunud enam-vähem regulaarseks, nii et käesolevaga oleme jõudnud poolesajanda numbrini. Dr Mannineni idee aastaraamatust kui teaduslikust, samas laiemale avalikkusele huvi pakkuvast eesti ja soome-ugri rahvaste kultuuriprotsesse ja -nähtusi vahendavast väljaandest on kestev ka tänasel päeval.

Juubelinumber algab kahe tagasivaatega ERMi ning eesti etnoloogia algusaegadesse. Esimeses artiklis toob ERMi teadur-kuraator Piret Öunapuu lugejani järjekordse lõigu muuseumi ajaloost. Seekord leiavad käsitlemist Eesti Rahva Muuseumi algaastate (1909–1914) suurokogumised, mille tulemusena pandi muuseumi esemekogudele tugev ja väärtuslik alus. Artikkel tugineb peamiselt ERMi arhiivi mitmesugustele materjalidele (nt juhatuse ja korjamistoimkonna koosolekute protokollid, vanavarakogujate päevikud), pakkudes seetõttu head võimalust neil kaugetel aegadel muuseumi heaks tegutsenute missioonirikast vaimu ja tohutut energiat tundma õppida. Samal ajal väärib kaasaegse kultuuriurija perspektiivist vaadatuna igati tunnustamist nii kogumistöö metoodiline külg (eriti välitööpäevikute pidamise nõue) kui ka kogutava esemelise kultuuri avar, samas süsteemne defineerimine.

Kuni Esimese maailmasõjani toimunud ERMi kogumistööd suunasid ja organiseerisid missioonitundega ja laia kultuuri- (eelkõige rahvakultuuri) huviga intelligentsi esindajad ning kogujateks olid peamiselt üliõpilased ja kohalikud kooliõpetajad. Etnolooge nende hulgas veel ei olnud (v.a Helmi Reiman). 1920. aastad aga tähistasid etnoloogia kui distsipliini teket Eestis ning ka ERMi tööd asusid korraldama erialase haridusega inimesed.

Noor uurija, ERMi teadur-kuraator Marleen Nõmmela teeb oma kaastöös sissevaate ühe eesti etnoloogia suurkuju, meie esimese etnoloogiaprofessori Gustav Ränga välitööpraktikasse tema erialase tegevuse algusaegadel. Käsitlemist leiab tollase üliõpilase ja noore ERMi töötaja G. Ränga 1928. aasta suvine kogumisreis Karjalas-

se, mille sihiks oli esemete kogumine samal sügisel ERMis avatava soome-ugri rahvaste kultuuri väljapaneku jaoks. Analüüs põhineb ERMi kogus olevatel välitöömaterjalidel – eelkõige välitööpäevikul ja korjamisraamatul. Tulemuseks on huvitav ja inimlik tutvumine algaja uurijaga, kes võrral maal, teises kultuuris kohalikku keelt õpib, rahvast ja kultuuri avastab ning saadud muljed ja tehtud (kultuuri)võrdlused oma välitööpäevikusse kirja paneb.

Noor etnoloog Dagmar Ingi käsitleb n-õ tavainimesele tundmatut kaugsõidu meremeeste argielu. Artikkel „Vaba aja veetmise võimalustest tootmiskoondise „Ookean” laevadel 1970–1985” keskendub meremeeste töövälise aja (tegevuste) analüüsile, allikainese moodustavad teemaintervjuud kalalaevadel töötanutega. Autor määratleb, et tegemist on olevikuperspektiivist lähtuva „väikese sotsiaalse eluilmaga” analüüsiga. Vastupidi kirjutaja oletusele vaba aja veetmise teema värvikusest, mida võinuks eeldada paratamatu kollektiivsuse ja süsteemile omase ideologiseerituse sümbioosist, jääb pigem domineerima argisus. Meremeeste vaba aeg jäi väga napiks, enamasti mõne isikliku huvialaga (nt raamatute lugemine) tegelemise võimaluseks, olles erandiks muu laevaelu range ajakava ja määratuse kõrval.

Uurimus argielust on valminud ka etnoloog Agnes Aljase sulest. Tema artikkel analüüsib tööelu Eesti üleminekuühiskonnas Saku Õlletehase kontoritöötajate näitel. Analüüs põhineb teemaintervjuudel õlletehase staažikate töötajatega. 1990.–2000. aastate alguse suured muutused Eesti ühiskonnas ja kultuuris on alles saamas etnoloogide uurimisobjektiks, Agnes Aljas on uuritavateks valinud n-õ võitjate poolele kuulujad. Oli ju Saku Õlletehas üks esimesi ettevõtteid, mis Eesti iseseisvudes osteti välismaise kapitali poolt ära ning muutus tänu investeringutele 1990. aastatel üheks Eesti edukaimaks ettevõtteks, hoides Eesti õlleturu liidri positsiooni ka tänapäeval. Autor toob välja, et viimasel viieteistkümnel aastal on Saku Õlletehase töötajate tööelu olnud pidevas muutumises, kuid 1990. aastatel pakus töö väliskapitalil põhinevas ettevõttes töötajatele pigem turvalisust ja suurenenud eneseteostusvõimalusi. 2002. aastal toimunud omanikevahetus ja suurema kontserni osaks saamine on tekitanud ebakindluse, vähendanud eneseteostusvõimalusi ning seega ka töötajate motiveeritust. Agnes Aljase kaastöö põhineb 2006. aastal Turu ülikoolis kaitstud magistritööl.

Aastaraamatu artikliteosa lõpetavad kaks rohkelt illustreeritud käsitlust ERMi kogudes olevatest esemetest. ERMi teadur-kuraator, meie rahvakunsti hea tundja Vaike Reemann on vaatluse alla võtnud ERMi küübikogu. Seni on mahuti funktsioonis lükandkaanega puust karp – *küüp* isegi erialakirjanduses üsna vähe tähelepanu pälvinud. Vaike Reemanni artiklis leiavad käsitlemist sõna *küüp* päritolu, küüpide valmistamis- ja kaunistamistehnikad ja ornamentika, materjal ning kasutusotstarve. Autor pakub välja ka huvitava tähelepaneku, et paikkondlik nimetus *küüp* on selle lühiduse ja mugavuse tõttu muuseumitöö praktikas laienenud lükandkaanega karpide üldnimetuseks. Rikkalike illustratsioonidega uurimus näitab kujukalt, et meie traditsiooniline talupojakultuur väärrib (taas)avastamist.

Arheoloogid Andres Tvauri ja Romeo Metsallik paigutavad oma artiklis „Tartu pottsepp Johann Rehni töökoja (umbes 1684–1708) toodang“ laiemasse konteksti kolm ERMi kultuuriloolises kogus leiduvat punasavikeraamilist eset (kahlimatriits, graapen ehk kolmaljalgnõu, graapeni tõstenäsa). Autorid annavad põhjaliku ülevaate Tartus praeguse Uspenski kiriku krundil 17. sajandi lõpul ja 18. sajandi alguses tegutsenud pottsepatöökoja toodangust, mida iseloomustas hämmastavalt lai tootevalik. Pottseppmeister Rehn (Rein) oli üks neid Tartu kodanikke, kes 1708. aastal Vene tsaar Peeter I käsul Venemaale Vologdasse küüditati.

Lisaks uurimuslikele artiklitele mahuvad käesolevasse aastaraamatusse veel kaks ülevaadet ja nimestik aastaraamatu viiekümnes köites ilmunud kaastöödest.

Etnoloog Kristi Grünberg ja arheoloog Mari Lõhmus annavad analüüsiva ülevaate etnoloogia ja arheoloogia distsipliinide dialoogist ühise kevadkooli (toimus märtsis 2006) põhjal ning uurivad ka seminari retseptiooni üritusel osalenud etnoloogide seas. Traditsioonilise ülevaate ERMi 2005. aasta tööst on kirjutanud Toivo Sikka.

Järjepidevuse hoidmine tähendab suurt tööd. Olgu Eesti Rahva Muuseumi aastaraamatu 50. numbri ilmumine tunnustuseks ja tänuks kõigile tegijatele – autoritele, toimetajatele ja retsensentidele läbi aja!

SISUKORD

Piret Õunapuu

- EESTI RAHVA MUUSEUMI ALGAASTATE
SUURKOGUMISED 11
- Extensive Collection Campaigns at the Estonian National
Museum in the Initial Years of the Museum. Summary 39
- Собирательская работа Эстонского национального музея
на заре его существования. Резюме 41

Marleen Nõmmela

- GUSTAV RÄNK 1928. AASTA SUVEL KARJALAS:
ETNOGRAAFILISE PRAKTIKA ANALÜÜS 43
- Gustav Ränk in Karelia in the Summer of 1928: Analysis
of Ethnographical Fieldwork. Summary 74
- Густав Рянк в Карелии летом 1928 года. Резюме 76

Dagmar Ingi

- VABA AJA VEETMISE VÕIMALUSTEST TOOTMIS-
KOONDISE Ookean LAEVADEL 1970–1985 79
- Opportunities for Spending Leisure Time on Board
the Ships of Production Association *Ookean* in
1970–1985. Summary 102
- О проведении досуга на кораблях дальнего плавания
производственного объединения «Океан»
в 1970–1985 гг. Резюме 104

Agnes Aljas

- TÖÖELU EESTI ÜLEMINEKUÜHISKONNAS SAKU
ÕLLETENHASE KONTORITÖÖTAJATE NÄITEL 107
- Working Life in Estonian Transitional Society
(by the Example of White-Collar Workers at Saku
Brewery). Summary 127
- Трудовая жизнь в эстонском обществе переходного
периода, на примере служащих Сакусского
пивоваренного завода. Резюме 129

Vaike Reemann		
KÜÜBID EESTI RAHVA MUUSEUMI KOGUDES	131	
Boxes with a Sliding Lid (<i>küübid</i>) in the Collections of the Estonian National Museum. Summary	154	
Коробки с выдвижной крышкой в собраниях Эстонского национального музея. Резюме	156	
Andres Tvauri, Romeo Metsallik		
TARTU POTTSEPA JOHANN REHNI TÖÖKOJA (UMBES 1684–1708) TOODANG	159	
The Production of the Workshop of Potter Johann Rehn of Tartu (ca 1684–1708). Summary	192	
Продукция тартуской гончарной мастерской Иоганна Рена (около 1684–1708 гг.). Резюме	195	
<i>ÜLEVAATED</i>		
Kristi Grünberg, Mari Lõhmus		
„INIMENE, KESKKOND JA MÄLU” – DISTSIPLIINIDEVAHELISEST DIALOGIST ARHEOLOOGIA JA ETNOLOOGIA KEVADKOOLI PÕHJAL	199	
Toivo Sikka		
EESTI RAHVA MUUSEUM 2005. AASTAL	214	
EESTI RAHVA MUUSEUMI AASTARAAMATU I–XLIX (1925–2006) ARTIKLITE NIMESTIK Koostas Maris Jaagosild	251	